

dr. sc. Željko Karaula
znanstveni suradnik
suradnik Zavoda HAZU Bjelovar
Banovine hrvatske 26b
43000 Bjelovar
historik2000@gmail.com

Primljeno/Received: 1.9.2018.
Prihvaćeno/Accepted: 21.9.2018.
Grada

JEDAN DOKUMENT O ZLOČINU U GUDOVCU 28. TRAVNJA 1941. ZA VRIJEME NDH

Svojevremeno kad sam radio na projektu Zavoda HAZU Bjelovar (2009.-2012.) na pisanju znanstvene povijesne monografije grada Bjelovara ukratko sam obradio poglavlje o zločinu koji su pripadnici ustaškog pokreta (tek formirana 37. ustaška bojna od pripadnika gudovačkih zaštitara) počinili nad srpskim stanovništvom u Gudovcu (naselju nedaleko Bjelovara) i okolnim selima nešto više od dva tjedna od osnivanja Nezavisne Države Hrvatske 28. travnja 1941. godine.¹⁰⁸⁸ Sam tijekom zločina, njegovo izvršenje te počinitelji bili su obrađeni u lokalnoj bjelovarskoj historiografiji. Iako dokazi nisu bili prezentirani na posve znanstveni način oni su bili neupitni. Popunjavajući neke praznine i stavljajući sam događaj (pokolj u Gudovcu) u širi okvir objavio sam nešto ranije i poseban članak o tome.¹⁰⁸⁹ Postojeće izjave preživjelih iz toga pokolja (Ilija Jarić, Gajo Rajić, Miloš Despinić, Milan Vules, Milan Margetić),¹⁰⁹⁰ saslušanja svjedoka, zapisnici o saslušanju nekih počinitelja zločina,¹⁰⁹¹ kako pred

---

¹⁰⁸⁸ Željko, KARAULA, *Moderna povijest Bjelovara 1871.-2010.*, Tiskara Horvat, Bjelovar-Zagreb, 2012., 425-432., Hrvoje, PETRIĆ, Željko, HOLJEVAC, Željko, KARAULA, *Povijest Bjelovara*, Zavod HAZU Bjelovar – HAZU, Bjelovar, 2013., 313-315.

¹⁰⁸⁹ Željko, KARAULA, „Slučaj Gudovac“ 28. travnja 1941., *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 39., br. 1., 2007., 197-208. U članku navodim da se broj žrtava kretao oko 200 ljudi, ali na dva mjesta u članku spominjem brojku od 187 žrtava što ju je utvrdila njemačka komisija.

¹⁰⁹⁰ Vidi sjećanje Milana Margetića u: Stjepan, BLAŽEKOVIĆ, *Živi svjedok gudovačke tragedije, Bjelovarski zbornik*, 1989., 60-73.

¹⁰⁹¹ Šime, BALEN, *Pavelić*, Biblioteka novinara Hrvatske, Zagreb, 1952., 102-107.

organima OZN-e tako pred Zemaljskom ili Okružnom komisijom za ratne zločine okupatora i njegovih pomagača kotara Bjelovar skoro do u detalje su otkrili proces i slijed događaja koji su doveli do toga zločina.

Jedina stvar koju je bilo teško utvrditi, a oko koje su se, kako u bjelovarskoj lokalnoj tako i u nacionalnoj hrvatskoj historiografiji javile nedoumice, bio je ukupan broj stradalih. Naime, raspon žrtava toga pokolja u istraživanjima kretao se od 192 do 201 ubijenih. Prvi je podatke o stradalima u Gudovcu, koje su prikupljali odbori SUBNOR-a bjelovarskog kraja u drugoj polovici 1940-ih godina o žrtvama fašizma i njegovih suradnika, objavio direktor bjelovarskog Muzeja Rade Kovač, koji je na osnovu tih istraživanja došao do brojke od 196 žrtava.¹⁰⁹² Početkom 1962. jedan preživjeli iz gudovačkog pokolja Ilija Jarić istražio je i objavio svoj popis stradalih (na osnovu vlastitog sjećanja i nekih istraživanja) pri čemu je zabilježio imenom i prezimenom 201 žrtvu.¹⁰⁹³ Treći popis stradalih istražili su i napravili su 1980. godine Lazo Tesla i Branko Jurlina, te je po njihovom popisu bilo ukupno 192 žrtava.¹⁰⁹⁴

Kombinirajući tada postojeće povijesne izvore u već spomenutoj monografiji Grada Bjelovara ponovio sam njihove podatke, iznoseći da je oko 200 Srba bilo uhićeno i sprovedeno na gudovačko sajmište gdje su pogubljeni. Ipak, već tada sam vidljivo spomenuo podatak da je njemačka komisija koja je dva dana poslije došla da utvrdi što se dogodilo i napravila ekshumaciju poprišta zločina utvrdila da je ukupno ubijeno 187 osoba.¹⁰⁹⁵

Istražujući preko ljeta 2018. podatke za monografiju o Grubišnom Polju slučajno sam među dokumentima Zemaljske komisije za ratne zločine (ZKRZ) naišao na iskaz bjelovarskog kotarskog liječnika Franje Rajskog od 4. lipnja 1945. koga su upravo Nijemci angažirali da profesionalno provede ekshumaciju žrtava u Gudovcu uz još dvojicu njemačkih liječnika. Ovaj iskaz pokazuje da je najvjerojatnije ukupan broj stradalih u Gudovcu iznosio upravo 187 osoba, što je isti broj što ga je utvrdila i njemačka komisija krajem travnja 1941. godine. Do istog broja stradalih na drugi način došao i Miloš Bjelovitić koji je napisao knjigu o tom strašnom događaju.¹⁰⁹⁶

---

¹⁰⁹² Rade, KOVAČ, *Bjelovar i okolica u borbi protiv okupatora*, Gradski odbor Saveza boraca NOR, Bjelovar, 1952.

¹⁰⁹³ Miloš, BJELOVITIĆ, *Gudovac 1941 – da se ne zaboravi*, Biblioteka svjedoci vremena, Banja Luka, 2002., 51-58.

¹⁰⁹⁴ Lazo, TESLA, Branko, JURLINA, *Što radite, o ljudi – pokolj u Gudovcu 1941.*, Općinski odbor SUBNOR-a, Bjelovar, 1980.

¹⁰⁹⁵ KARLAU, *Moderna povijest Bjelovara 1871.-2010.*, n. dj., 430.

¹⁰⁹⁶ BJELOVITIĆ, *Gudovac 1941 – da se ne zaboravi.*, n. dj., 47. Zanimljivo da i poznati britanski publicist Tim Judah u svojoj knjizi spominje istu brojku od 187 žrtava. Tim, JUDAH, *The Serbs: History, Myth and the Destruction of Yugoslavia* (2nd izd.), Yale University Press, New Haven, Connecticut, (2000) [1997].

Ovaj zapisnik iznosim zato što se i dalje u hrvatskoj historiografiji, kako prije tako i sada, iznose različiti podaci o broju stradalih u Gudovcu toga dana 28. travnja 1941. godine. Tomu leži djelomično krivnja i na nepreciznom istraživanju unutar lokalne bjelovarske historiografije.¹⁰⁹⁷ Potrebno je spomenuti da je liječnik Franjo Rajski prije nego što je pošao da iskaz provjerio u svojoj dokumentaciji (koju je imao u kopiji) navedene brojke te da je istu predao nadležnim osobama u Okružnoj komisiji za ratne zločine okupatora i njegovih pomagača kotara Bjelovar.

***

ZAPISNIK

od 4. lipnja 1945.¹⁰⁹⁸

Pisan u kancelariji Okružne komisije za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača u predmetu masovnog pokolja Srba u Gudovcu na dan 28. IV. 1941.

Prisutni:

Referent: Radja Božidar

Zapisničar: Slava Radenić

Pristupa pozvani dr Franjo Rajski, liječnik iz Bjelovara, sada zdravstveni referent kod NO-a, 55 god. star, rkt. Hrvat, opomenut na iskaz istine iskazuje slijedeće:¹⁰⁹⁹

Ja sam bio kotarski liječnik u Bjelovaru, dok su Nijemci ušli u našu zemlju. Dne 30. IV. 1941. došao je k meni u jutro jedan njemački vojni liječnik¹¹⁰⁰ i pozvao me da idem s njime u Gudovac, da se tamo nešto dogodilo, pa da ja moram kao kotarski liječnik u Bjelovaru biti prisutan. Ja sam mu odgovorio, da ja neću ići bez naloga naših vlasti, a nato je on rekao, da će

¹⁰⁹⁷ Fikreta, JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i NDH 1941.-1945.*, Sveučilišna Naklada Liber, Zagreb, 1977., 166. (Jelić-Butić navodi 184 žrtve.) Ivo, GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918.-2000.*, EPH Liber, Zagreb, 2008., 264. (Goldstein spominje 196 ubijenih Srba).

¹⁰⁹⁸ Hrvatski državni arhiv (HR-HDA), Zemaljska komisija za ratne zločine (ZKRZ) – Glavni urudžbeni zapisnik (GUZ), kut 131., br. 7733/46., Saslušanje dr. Franje Rajskoj, kotarskog liječnika u Bjelovaru, 4. VII. 1945. Prijepis zapisnika dostavljen je iz bjelovarske Okružne komisije za ratne zločine u Zagreb 22. studenog 1945.

¹⁰⁹⁹ Biografiju liječnika Franje Rajskog vidi u: Dubravko, HABEK, *Biografije bjelovarskih liječnika : (od razvojačenja Vojne granice do 1960. godine)*, Akademija medicinskih znanosti Hrvatske, Tonimir, Varaždinske toplice, 2015.

¹¹⁰⁰ Dr. V. Cigler.

on meni donijeti nalog njemačke komande i taj mi je nalog donio nakon kratkog vremena te ja taj nalog danas u izvorniku predajem ovoj komisiji.¹¹⁰¹

Ja sam međjutim dan prije čuo po Bjelovaru pripovjedati, da je bilo neko masovno streljanje u Gudovcu, pa sam baš radi toga bio i oprezan sa gore navedenim njemačkim liječnikom.

Toga dana tj. 30. IV. 1941. otišao sam ja sa njemačkom vojskom i oficirima medju kojima su bili dva liječnika i jedan viši sudac u Gudovac. Na putu povelu smo razgovor o gudovačkom slučaju, pa mi je gore navedeni liječnik rekao, da je njihovoj komandi stigla prijava o masovnom streljanju u Gudovcu,¹¹⁰² a da se po Bjelovaru priča, da su to izvršili Nijemci, pa da je radi toga njihova komanda odredila istragu u toj stvari kako bi se pronašli tobožnji krivci toga zločina. Kad smo došli u Gudovac vojska je cernirala prostor oko mjesta gdje je zločin bio izvršen i gdje su žrtve bile pokopane, pa se odmah pristupilo ekshumaciji lješina. Prethodno su Nijemci natjerali civile, medju kojima je bio stanoviti broj cigana, da vrše otkopavanje tih lješina. Odmah čim se pristupilo iskapanju opazio sam, da su te lješine bile zakopane vrlo plitko tj. gotovo pod površinom zemlje u jednoj velikoj jami, koja je bila iskopana na gudovačkom sajmištu. Prigodom toga iskapanja bilo je iskopano samo 63 lješine, a nakon toga su Nijemci obustavili daljnje iskapanje.

Prigodom pregleda pojedinih lješina ustanovio sam zajedno sa njemačkim liječnicima, da su izvjesne lješine imale više streljnih ozljeda, a neke manje, ali gotovo većina tih lješina nisu bile opljačkane, jer se kod mnogih našlo dosta novca, koji su te zgođe prisutni cigane htjeli uzeti, ali im se to zabranilo.

Nakon što su bile tako iskopane 63 lješine, meni su rekli njemački oficiri, da je to njima dosta za njihovu istragu, pa su još fotografirali pojedinačno i skupno na mnogo fotografija valjda radi svojih političkih ciljeva, tako nakon toga su meni rekli na moj upit šta će biti sa lješinama, da to njihova stvar nije i da se naše vlasti imadu pobrinuti, da se to pitanje riješi. Kako ja nisam imao na raspolaganju na licu mjesta ljude s kojima bih mogao pristupiti odmah iskopu tih lješina, a te lješine su morale biti ukopane na pogodnijem i dostojnijem mjestu, to sam se ja odmah obratio domobranskoj vojničkoj komandi u Bjelovaru, da mi dade potrebne ljude kao na pr. bolničare, a osim toga zahtjevao sam svaki dan po jednu satniju koja je imala čuvati stražu oko mjesta gdje se je čin dogodio.

Drugi dan opet sam ja bio sa ljudima, koji su mi kod toga posla pomagali u Gudovcu, pa su odmah pristupili ukopavanju već iskopanih lješina. Ja sam naredio, da bolničari koji su

---

¹¹⁰¹ Dokumenti koje je liječnik Rajski predao komisiji nisu nađeni.

¹¹⁰² Zločin je Nijemcima, na nagovor žena iz Gudovca (supruga ubijenih Srba), prijavila Marta Popović-Omčikus, žena koja je dobro znala njemački jezik i prema nekim izvorima već tada radila u njemačkoj Komandi u Bjelovaru. BJELOVITIĆ, n. dj., 47. Iskaz Marte Popović-Omčikus dat Nedićevoj komisiji za ratne zločine u Beogradu 15. srpnja 1942 vidi: <http://jadovno.com/prvi-ustaski-pokolj-srba-u-gudovcu-28-29-aprila-1941/#.XCG0Q1xKjIU>

tamo bili prisutni na nosilima prenašaju jednu po jednu lješinu na zemlju, koja je bila u sklopu gudovačkog groblja, jer na samom groblju nije bilo mjesta za tolike nove lješine, pa su te lješine bile svaka pojedinačno položena jedna do druge u pet velikih grobova. Te lješine obzirom na to što su bile u vodi na vlažnom terenu, a osim toga radi toga, jer su bile na zraku, bile su nadute već, da se je identitet kod vrlo malog dijela mogao ustanoviti.

Kada su bile ukopane one lješine, koje su Nijemci dan prije dali iskopati, onda smo počeli iskopavati i sve ostale lješine i to smo učinili kroz vrijeme od 5 dana tj. od 1.- 5. svibnja 1941., a iskopanje je bilo vrlo teško, jer je voda bila već prodrla u tu zajedničku jamu tako, da se je voda morala vatrogasnom sisaljkom vući iz jame. Svih lješina u toj zajedničkoj jami bilo je iskopano tačno 177. Vidio sam međutim na gudovačkom groblju oko 10 novih grobova u kojima su bile navodno zakopane žrtve, koje su bile postreljane noću od 27.-28. travnja 1941.¹¹⁰³

Kada sam ja taj posao obavio podnio sam o svemu tome ispran izvještaj kotarskoj oblasti u Bjelovaru, ali posle toga nisam bio u toj stvari nikada pozivan od svojih vlasti niti na kakvom preslušanju, niti se tko o toj stvari bilo što od vlasti pitao, a sudski postupak o samoj stvari uopće se nije vodio.

Prvoga dana, kada je bilo vršenje iskopavanja odnosno ukop iskopanih lješina, pripovjedalo se je po Gudovcu, da su Nijemci pohapsili i otjerali u Bjelovar sve izvršioce toga masovnog zločina i da su ih odvezli u bjelovarsku gimnaziju gdje su bili zatvoreni, a među njima bili su glavni rukovodioci Martin Cikoš¹¹⁰⁴ i Rudolf Srnak¹¹⁰⁵ i Verhas Josip, koji je tada bio kotarski pristav u Bjelovaru.

Toga dana sastao sam se sa Srnakovom ženom pa mi je ona pripovjedala da je njezin muž Rudolf Srnak isto zatvoren te je ona te zgođe i plakala, ali već drugoga dana bili su ti svi ljudi pušteni kući te su imali i nadalje puške te su i dalje uredovali po Gudovcu i okolici.

Napominjem, da sam čuo pripovjedati, da su prijavu o gudovačkom streljanju podnijele Marta Omčikus-Popović iz Bjelovara, koja sada živi u Beogradu i žena Florijana Sedlačka iz Gudovca kojoj ne znam imena, te su njih dvije Nijemci dana 30. IV. 1941. i preslušavali u gudovačkoj općini, a osim njih još i Anku Gvozdenčević iz Bjelovara, udov. biv. opć. bilježnika, koji je isto kritičnoga dana bio tamo streljan.

Kako sam već i gore naveo, ja sam dao ukopati žrtve na terenu, koji je sastavni dio groblja, ali kako nije bilo mjesta, to su te žrtve bile ukopane na mjestu koje nije bilo ograđeno plotom,

¹¹⁰³ Deset Srba u Gudovcu je ubijeno odmah u noći 27. travnja 1941. po naredbi šefa ustaške policije Alojzija Čukmana, kotarskog predstojnika Josipa Verhasa i vođe gudovačkih zaštitara Martina Cikoša.

¹¹⁰⁴ Nakon sloma NDH Martin Cikoš je uspio pobjeći u Argentinu gdje je umro.

¹¹⁰⁵ Učitelj u Gudovcu Rudolf Srnak postao je ustaški tabornik u mjestu. Poslije 1945. bježi iz zemlje, ali se vraća 1947. kao jedan od potencijalnih rukovoditelja križarskih akcija u Jugoslaviji. Tada biva uhićen i osuđen na smrt.

pa sam ja smjesta tražio i od načelnika i bilježnika općine Gudovac,¹¹⁰⁶ da taj plot prenesu izvan novo iskopanog groblja, no kako to nije bilo učinjeno, ponovio sam taj svoj zahtjev nakon duljeg vremena, ali to općinska uprava nikako nije htjela učiniti .

Drugo nemam ništa iskazati.

Dovršeno:

Radja v.r. PP,tako je:

Radenić v.r. Dr. Franjo Rajski v.r.

Da je ovaj prijepis vjeran svome originalu, tvrdi:

Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina

Okupatora i njihovih pomagača

22. XI. 1945. Za Komisiju

---

¹¹⁰⁶ Načelnik općine Gudovac bio je Mirko Pavlešić, također jedan od organizatora zločina u Gudovcu.